

KA STAIL

U

H. WARMPHAIGN STEN

M.B. JYRWA

KA STAIL

U

H. WARMPHAIGN STEN

M.B. JYRWA

Ia ka hok longtraï la tyngkai Sien Shon Banyngkong 2001: 500
La pynbit pynbiang ha Mang Computers, Nongthymmai, Shillong-14.

Ka Maitphang

Kane ka long ka jingbishar bniah ka ba ar ia kaba i Dr. M.B.Jyrwa i la ai halor ka poim ba radbah jong u H.W.Sten *Ka Burom Ba La Jah*. Da kaba i la ai ia kane ka jingtrei ka ba-ar, i nongthoh i la pyndep ia kawei na ki ar tylli ki bynta kiba donkam eh ha ka ban bishar ia kano kano ka poim. Hood, ka jingbishar ia ki phang kiba u myllung u la jied ban tai ha ka poim jong u ka long ka ba kham tynrai bad ka ba kham shongpdeng ban thew ban woh ia ka dor jong ka jingtrei jong u. Hynrei ka long ruh ka kamram jong u ne ka kritik ban plaid de ia kane kawei ka bynta jong ka poitri bad kata ka long ban bishar halor ki buit-thaw ia kiba u myllung u la jied kyrpang ban pynpaw pyrthei ia ki symboh jingmut kiba u la bsut ha ki phang jong ka poim. Haduh mynta hi, kiba bun na ki kritik halor ka poitri ki kham ñaid kiar na kane ka bynta ka ba ar. Don pat kiba shu bynrap ia ka jingbishar halor ki buit-thaw khyndiat khyngoit hadien ba la tai bniah ia ki phang kiba don ha ka poim. Nga ngeit, namarkata, ba kane ka jingtrei kan long kaba myntoi shibun eh khamtam ia ki nongpule bad ki 'riewwad jingtip halor ka poitri.

Haba phai sha ki sker ki ba don ha kane ka kot, i nongthoh i la pharia ia ki buit-thaw ba kongsan jong kane ka poim ha ki hynriew tylli ki mat. Ka buit-thaw ka ba nyngkong eh ka ba i la jied ban bishar ka long ka *allusion* ia ka ba i la jer kyrteng Khasi "Ki Ksai Na Wei". Nangta la pynbud sa ki *imagery* ia kiba i la khot da "Ki Dur Shon Jingmut" ha ka ba i la bishar ia ki *image* ki ba thew ia ka bor iohi, bor iohsngew, bor sma, bor mad, bor jingtba ryngkat ruh bad ka bor tip bad bor khiih. Hangne la kynthup ruh ia ka jingbatai halor ka *metaphor*, ka *simile*, ka *symbol*, ka *synecdoche* bad ka *metonymy*. Ha ka lynnong ka ba i la ai kyrteng "Ki Jnit Ki Jnat", i nongthoh i la batai ia ki sawa sur (musical devices) ba kyrpang jong ka poitri kum ka *alliteration* bad *onomatopoeia* ryngkat ruh ia ki buit-thaw kum ka *ambiguity*, ka *climax*, ka *anti-climax* ka *anti-thesis*, ka *epigram*, ka *euphemism*, ka *hyperbole*, ka *irony* bad ka *sarcasm*. Ka lynnong ka ba i la ai kyrteng "Ka Buit Pynkren Briew" (Personification) kam shym kut tang ha ka ban bishar ia ka buit pynkren briew, hynrei i nongthoh i la batai bniah bha ia ka jingpynlong doh pynlong snam, jingai rong ai rup, ai jingim jong u myllung ia ki tyngshop ki puron jong u, khamtam eh ia kito kiba ju don

tang ha ka bor pyrkhath bor sngewthuh jong u briew kum ka Pap, ka Lei Kynmaw Tym pang bad kiwei de. I nongthoh i la mang kyrpang ia kawei ka lynnong tang ban bishar bniah ia ka rukom pyndonkam jong u H.W.Sten ia ki kyntien bad ia ka Ktien ha ka poim jong u. I la bishar khamtam eh ia ki kyntien ba la shu khñiot lang kum "bu" ("ba" bad "u"), ki 'tienkynnoh kum "ñier" (na "u ñiut u ñier), ki kyntien thawnang kum "laisap", "khu ksuid" bad "phohbha", ki kyntien biria kum "kan jakoid de" bad ki kyntien shim kylliang kum *bahut atcha*. Khatduh eh, i nongthoh i la bishar ruh ia ka dur ka dar (form) jong ka poim bad i la tynjuh bha ia ka lada ka la kot ne em sha ka kyrdan epik. Ka jingpynkut nia jong i halor kane ka mat ka long ba kane ka poim ka dei ka jingpyrshang "ka ba khraw bad ba ka long ruh ka thylleng epik kaba nyngkong eh ha ka ri". Kane ka poim ka long shisha ka jingpyrshang halor ka epik thoh, hynrei ka long ka ba donkam ban mih ki 'riewwad jingtip pat halor ki epik kren (oral epic), la ki don ne em ha ka jaitbynriew jong ngi.

Khatduh eh, nga ai khublei ia i nongthoh na ka bynta kane ka jingtrei ka ba dondor kaba i la pynnoh synñiang sha ka thup *literary criticism* jong ka litereshor Khasi. Nga pynshur khamtam eh ba in nang ai shuh shuh ki kyrteng ki ba ia dei dur ha ka litereshor (literary terms) ha ka Ktien la jong ban nang pynriewspah ia ka litereshor Khasi.

To U Blei Un kyrkhu bad ai bor ia i nongthoh ba in nang iaid shaphang shuh shuh ban pynroi ia la ka thoh ka tar.

Dated Shillong
The 25th May, 2001.

Dr. B.War
Head, Khasi Dept.,
NEHU, Shillong.

Ha Ki Nongpule

Ka Burom Ba La Jah ka dei ka poitri kaba jrong tam ha ka litereshor Khasi. Ka jingjrong jong ka ka ai lad ia u nongthoh ban bsuh shibun ki jingmut jingpyrkhat ia kiba un ym lah ban leh kumta ha kano kano kawei pat ka poitri kaba kham lyngkot. Kaba sngewtynnad haba pule bha ia kane ka poitri ka long ba hangne ngi iohi ia ki jingmut jingpyrkhat ym ha ka jinglong lyngkhot lyngkhot hynrei ha ka jinglong ba iaineh bad ba tylli bha mlun kumta ba ki nongpule kin ym lah kiar satia na ki. Ka bor ban pynkhih ia ka mut ka pyrkhath ki nongpule ruh ka don bha ha ka. Ia kane u nongthoh u la lah ban leh da kaba u la pyndonkam ia ka buit thaw kaba tynrai na lade u da pyniakhleh ia ka bad kito kiba u la nang na kiwei.

Ban tai ia ka buit thaw jong une u nongthoh kam shym la long kaba suk ia nga. Ka la shim shibun ka por bad nga la dei ban pule bunsien bha ia kane ka poitri khnang ban lap ia kine khyndiat kiba nga la lum lang ha kane ka kot. Ha ka jingshisha ngam sngewnud ban ong ba nga la lah ban tai lut ia kaba donkam ha ka jingiadei bad ka stail une u nongthoh. Ki don bun kiei kiei kiba ha lade hi nga sngewthuh ba ki dei ka bynta ka stail hynrei kiba ngam shym la lah ban buh beit lang hangne. Ka buit tynsat, ka buit tyngngian ia ki jingmut jingpyrkhat kiba kane ka poitri ka pynpaw ka long shisha kaba khraw, bad ngi lah ban mad bad sngewthuh ia ki katba ngi nang iai pule ia ka.

Nga kheiñ ba kane ka jingpyrshang jong nga ka long tang ka jingplaid lynti ia ki kritik bad nongwad bniah kiba hadien jong nga ki ban dang thir ia ka la na ka liang ka stail ne na ka liang ka khubor. Ki nongpule kiba kwah ban pule bishar ia kane ka poitri kim dei ban pyrkhath ba ki katto katne tylli ki kot kiba la mih halor jong ka ki khang lad ia ki na kaba leh kumta. Lada kin mih ki kritik hadien ki ban lap ba ki nia ki jutang kiba nga la sei ha kane ka kot ki dang donkam ia kaban pyndap shuh, kata kan pynhun shibun eh ia nga. Ngan sngewnguh shibun lada don na pdeng ki nongpule ia kane ka kot kiba kloi ban kdew ia kano kano ka bynta kaba ki sngew da kumwei pat.

Nga pynpaw ia ka jingsngewnguh kaba khraw ia i Dr.B.War na ka bynta ka jingpyllait por khnang jong i ban pule ia ka manuscript bad ban ai ruh ka jingkynthoh kaba myntoi eh

halor kane ka jingpyrshang jong nga.

Nga kynmaw burom ha ka rukom kaba kyrpang eh ia i Prof H.W. Sten, wat la im don shuh bad ngi, namar ba im shym la bynnud ban ai ha nga ki jubab ia ki jingkylli kiba la mih na ka text. Ka jingioh ban ia syllok bad i ha ki bynta kiba pher ka la iarap ia nga ban sngewthuh bha ia kane ka poitri.

Ka jingsngewnguh ka leit sha baroh ki dkhot ka iing ka sem jong nga kiba la ai ka jingkyrshan bad ka jingpynshlur ia nga khamtam eh ha ki por ba ka jingsngewlwait ka thap thap tylllep sha ka ban iehnoh ia ka jingtrei. Nga sngewnguh ia u khun jong nga u Andrew uba la buh ia ka MSS ha ka dur ka kot. Khatduh ka jingsngewnguh kaba ha khlieh tam ka long ia u Blei bad u Trai jong nga u Jisu Khrist uba long u Nongpynshait bor ba ha khlieh tam ha ka jingim bad jingtrei jong nga.

Ha-Sharing Cottage,
April 2001.

M.B. Jyrwa

Ki Sker

1. Ka Maitphang	i
2. Ha Ki Nongpule	iii
3. Kaei Ka Stail?	1
Kaei Ka Stail?	1
I Symbol Pyrkhat Ha Ka Burom Ba La Jah	5
Ka Saiñ Dur Ia I Symbol Pyrkhat	9
Ka Jingsdang	11
Ka Jingkut Jong Kawei Pa Kawei Ka Kitab	12
Ka Jingthir Nia	13
Ka Blank Verse	14
4. Ki Ksai Na Wei	15
Ka Burom Ba La Jah Ha Ka	
Jingiadei Bad Kiwei Pat Ki Kot	18
5. Ki Dur Shon Jingmut	30
Ka Metaphor	36
Ka Synecdoche	38
Ka Metonymy	39
Ka Symbol	40
Ki Dur Shon Jingmut, Metaphor, Simile	
Bad Shin	41
6. Ki Jnit Ki Jnat	50
Ka Alliteration	50
Ka Ambiquity	51
Ka Anticlimax	54
Ka Antithesis	55
Ka Apostrophe	57
Ka Apotheosis	57
Ka Climax	58
Ka Epigram, ka Euphemism, ka Hyperbole,	
ka Irony bad Sarcasm	59
Ka Onomatopoeia	60

7. Ka Buit Pynkren Briew	62
U Ren	63
U Ileit Paidbah	76
8. Ka Stail Tynrai U H.Warmphaign Sten	90
Ki Kyntien Kren Kum Kyntien Thoh	90
Ki Kyntien Pynap	91
Ki Kyntien Pynwan-Ki Kyntien Thawnang	95
Ki Kyntien Biria-Ki Kyntien Shim Kylliang	96
9. Ki Snap Ka Epik	98
10. Ka Nongrim Poitri U H.Warmphaign Sten	107
11. Ki Kot Ba La Pyndonkam	110-112
12. Ki Jingdew Kat Kum Ki Phang	113-115

KA BUIT PYNKREN BRIEW

Ka buit pynkren briew ia kaba ha ka English ngi tip kum ka *personification* ka dei ka dustur ba ki nongthoh ki pynkren briew ia ki bym dei ki briew. Ki jingiathuh khana ha *Ki Umjer Ksiar* (P.G.Gatphoh, 1941), *Ki Khanatang U Barim* (H.Elias, 1965), *Sawdong Ka Lyngwiar Dpei* (P.G.Gatphoh, 1977) bad kiwei kiwei pat ki dap da ki mrad ki mreng, ki sim ki doh, ki bynta ba pher jong ka mariang kiba kren briew. Ha kitei kijuh ki kot ngi iohi ia ki ksuid ki khrei ruh ba ki kren briew. U Thlen u dei uwei na ki ksuid ia uba la iathuh khana ba u la im pat hapdeng u khun Khasi namar ba u la kren briew. *Ki Phawer u Aesop* ki long kawei ka thup ha kaba ngi iohi shai kdar ba la pyndonkam ia kane ka buit pynkren briew ia ki mrad ki mreng, ki sim ki doh na ka bynta ban phawer ia ki jingshisha bad ki jingsneng kiba lah ban pynstad ia ngi ki briew. Hynrei nalor kine ki bynta jong ka mariang, ngi shem ba ki nongthoh ki pynkren briew wat ia ki jonglong ruh. U John Banyan ha *Ka Jingiaid U Pilgrim* u la leh kumta, bad ki tyngshop jong u ki long u Pihuiñ, u Ieit Sybai, u Lorni, etc. Hynrei kawei kaba kine ki nongthoh kim shym leh ka long ba kim shym pynlong ia kine kiba ki pynkren briew kum ki tyngshop puron kiba pura, kane ka mut ba kitei ki nongthoh kim shym ai dur ai dar, pynphong jaiñ ha ki rong ba pher ia ki, kim shym pynrkhie pyniam la kum kiba don jingim. Namarkata, ka buit pynkren briew ka shu sah hi tang ka buit pynkren briew; kam shym ia tawah lang satia bad ka buit thaw tyngshop.

Hynrei ha kane ka poitri u H.Warmphaign Sten ngi iohi ba ka buit thaw tyngshop ki ia iaaid lang ha ki khen kiba dei kyrpang eh ia ki tyngshop kiba paw khmat. Lada ngi phai sha *Ki Sngi Barim u Hynñiew Trep* ngin shem ba hangto don ka Pap, u Bseiñ bad kiwei pat ki ksuid ia kiba u H.Warmphaign Sten ruh u la pynrung ha *Ka Burom Ba La Jah*, hynrei ka jingbishar bniah ia kine ar ka pynpaw ba u Soso Tham um shym pynlong ia ki ki tyngshop. Ki ki sah hi tang kum ki bor maia kiba sniew. Ka Pap kum ka bor maia ka rung ha ka dohnud briew kat ban pynlong ia ka ka thwei ba iöng ba ngiew. U Soso Tham u rwai kumne shaphang ka Pap.

...

Kumta ka Pap ka thaw thynriew
Hangno ba don ka Dohnud briew

...

Ju don ki Thwei ba iöng ba ngiew
Nalor ki jong ka Dohnud briew?

(U Lyoh:VI, XV)

Hynrei ka Pap ha u Sten ka kylla long ka tyngshop kaba paw khmat, kumjuh ruh u Bseiñ. U Jom, u Ieit Paidbah, u Trongbah Rwaibah, ka Lei Kynmaw Tymang, ka Puri ka Diaw bad kiwei ki la long ki tyngshop kiba ngi sngew la kumba ki long shisha kiba don jingim. Ha ka lynnong "Ki Dur Shon Jingmut" nga la pyni ia ka buit kumno u ne u nongthoh u la leh ban ai jingim ia kine ki tyngshop jong u. Ha ka liang ka buit pynkren briew bad buit thaw tyngshop lehse ngan ym bakla ban ong ba une u nongthoh u la buh ha khmat jong ngi ki nongpule ia ki nongmuna kiba bha tam. Kine ki nongmuna ki pynpaw shai ba une u nongthoh ym tang ba u la hikai ia kiwei hynrei u la pyndei ruh ha la ki jong ki tyngshop. Harum ngan buh ia ki tyngshop khnang ba ngin iohi ia kaba katno u nongthoh u la jop ha kane ka buit. U Jom kum u tyngshop u la don lypa ha ka *Halor Ka Burom Ba La Jah* (1998).

U REN

U Ren u dei uwei u tyngshop ksuid uba pawkhmat bha. La pynieng ia u kum u Myntri Rambah, kata uba ar ha ka kyrdan bad ka bor. La pynrung ia u ha ka stiej jong ka poim da ka jingdawa ka kam kaba la mih na ka hukum u Jom ban wanrah ha khmat jong u ia u Basa bad ka Ramew. Kiwei shisha ki la mih kiba la tyrwa ia la ka jinglakloi ban pyndep ia kane ka hukum, hynrei u Jom u wad ia u Ren, namar ba u tip ba dei tang ma u hi uba lah ban pyndep bha ia kane ka hukum. Ha kaba pynieng ia ki tyngshop ha ka poim, u nongthoh u la leh janai ban pynieng ia ki kum kiba don ka dur ka dar kaba thikna lem bad ki kamram de ba kin leh. Haba kim don kamram shuh, ngin shem ba u nongthoh u ju pynmih noh ia ki na ka steij jong ka poim. Kane ka long kaba shisha khamtam eh haba ngi bishar ia ki tyngshop kiba pawkhmat kum u Ren. Ia kiwei pat ki tyngshop kiba hap ha ka kyrdan paidbah u nongthoh bunsien u shu jer kyrteng ia ki khlem-da ai pat bad ka dur ne jinglong jong ki.

U Ren: Ka Dur

U nongthoh u batai nyngkong eh ia ka dur u Ren na ka liang kaba um long. La iathuh ba u Ren u pher eh na kiwei ki nongshong shnong ka ri Myngkoi namar katba kiwei ki kup ia ka dur briew kaba khleh bad ka jinglong khyllah kumno re, kum ka Puri Ka Diaw kaba ki khongdongjat ki phai sha khmat (I:139), une pat u dei u bseiñ. U nongthoh um shym ong ba u Ren u dei u bseiñ, hynrei ki jingiathuh kiba khyndiat hangne bad khyndiat hangtai ki kdew ia ka dur ba shai bad ba thikna ba une u tyngshop u kup ia ka dur bseiñ. Dei tang ma u ha baroh ka ri Myngkoi uba kup ia kane ka dur. Kum u bseiñ u Ren u iaaid da

kaba shu par. U Ren hi da lade u iathuh bad ong

Ban par ngam long shuh hi la slor ka snep
Barim,

(II:349-50)

La kdew ia u kum u bym don kti. "U Ren bu dom ba um don kti." (II:51) um lah ban set la ki thliew khmut haba ka jingiewkhong ka mih na ka wah umphniang ha Jylla Ummihding. Namar ba um don kti um lah ban rah ki sum kumba leh kiwei pat ki ksuid. Namarkata u la dei ban kieng atiar ha kpoh, ha tdong bad ha shyntur da ka shuri bih, (III:639-41). U Ren um don kjat ruh. U nongthoh u iathuh ba "U Ren lei lei/Um nud khyndew ban hiar ba kjat um don" (II-221-22). U Trongbah Rwaibah haba u iohi ia u Ren, u nongthoh u iathuh ba "u thrang ban mad ka bor u ksuid khlem kjat/Ba wan sha u' (III:261-2). Hynrei ba u dei u ksuid, u Ren u don thapniang (II:223) bad u lah ban her sha suiñ haba ka kam ka dawa.

U Ren u ñaid da kaba par da ka lynter jong u. Haba u par u par, la iathuh ba ka ktieh jong ka ri Myngkoi ka khlad ar liang (I:189), hynrei haba u shong pat u kyllaiñ shylliah ia lade. Haba u Ren u kyllaiñ ia lade, u nongthoh u iathuh ba ka dur kyllaiñ ka heh la kat u lum Swer, u lum uba jrong tam ha ka thaiñ mihngi na Mawjrong-Mawkdok ha ka lynti Shillong-Sohra. Ka dustur ba u Ren u leh haba u la kyllaiñ bad lum bha ia la ka met ka long ban buh ne rah sarong ia ka khlieh bad la ki khmat de kiba phai sarong shane shatai. Kham bunsien ngin iohi ba haba u Ren u la kyllaiñ bad rah ia la ka khlieh kata kan sa don ka nia aïu re kaba un sa sei madan. U nongthoh u iarah ba kaba u Ren u lah ban sei nia sei jutang ha ki khen kiba donkam ruh ka long namar ba u long uba nang ban buh ia la ka khlieh ha ka jaka kaba ka dei ban don. Ka dei kane ka jingshemphang kaba pynlah ia u ban leh bha ia ka la kamram kum u Myntri Rangbah.

U Ren ba u dei u bseiñ um lah shah ia ka jingkhluud jong ka Jylla Dewrkhian, kumta ma u lem bad kiwei pat ki para ksuid ki la leit ban pyntngen ia lade ha Wah Jingklet. Tang shu mih nangta na um, la iathuh ba u Ren u la heh kat u Titlymbit, kane ka jingheh jong ka met u Ren ka kdew ia kaba u bseiñ u heh haba u dei um (II:340-1). Ki ktien kiba u Ren u kren ki pynpaw ia kaei kaba uno uno uwei pat u bseiñ ha sla ka khyndew un leh, kata un pyrsad, un puh, un nguid tylli, un pyniap da kaba kyllaiñ ia u nongshun jong u, un shong sha krem sha kroh, un phet haba sma rynsun ne sying makhir, un ym lah nguid ia u isbad, syrti bad bakhor, un ym rung ha kper sitronela, nangta un ñap tyrsaw tang shu ryngkang ka miaw ne ksew (II:447-55; III:549; I:467-8).

U Ren: Ka Bor

Ka bor u Ren uba haba u kyllaiñ u heh kat u lum Swer, ka long kaba khraw haduh katta katta. La kren ha kaba sdang ba u long uba ar ha ka kyrdan bad burom ha ri Myngkoi, hynrei ha ka liang ka bor met u long uba nyngkong. La iathuh ba ka bor met ba u don ka long ka bym ju don ha ri Myngkoi. Haba u ñaid lympat da ka lynter jong u ki phlang ki dem lut khoit, ki dieng ki kdiah na phang bad shibun bah ka khyndew ha ri Myngkoi ka hap shapoh kat ban pynlong lum shapoh ñiamra ka Myngkoi. U M.S.Kharsyntiew u pyrkhat ba ka jingkhlaiñ u Ren ka long kat haduh ba u tang shu khih khyndiat ba u iohsngew ba u Jom u khot ia u, kata ka ñiamra ka nurok ka khynñiuh hi ñiak. U Kharsyntiew u pule ia kine ki laiñ harum bad pyniadei ia ki bad u Ren.

Kyndit kylli ka mih: "Shano u Ren?"

Mawsawa de shano u Ren, Ren, Ren?

Te niak khynñiuh ñiamra Nurok ka ksew

Haba u ring pynjlan sawa u REN,

(I:180-3)

Nga kwah ban pynbeit ba kaba ka nurok ka khynñiuh kam dei satia ba u Ren u iohsngew ia ka jingkylli "Shano u Ren?" hynrei ka khynñiuh namar kata ka jingkylli ka sawa palat khamtam haba u Jom u da ring pynjlan ia ki kynnoh U REN. Nga ngeit ngi kynmaw ba haba u Jom u kren ei ei, kata kaba u kren ka sawa haduh khyndai sien ban pynsngew ia baroh kiba don ha ki khyndai jylla. Ka jingsawa ka dei ban long kaba khraw kat ban pynkhynñiuh ñiak ia ka ñiamra ka Nurok. Ka long ka aiñ jong ka mariang ia kaba ki saiantis ruh ki kubur ba ka jingsawa ka pynkhynñiuh.

Ka bor u Ren ka shong eh ha ka jinglah ban ring bad pyrsad mynsiem tyngheh kat ban ring ne pyrsad ia kino kino kiwei pat ki jingthaw kiba shah ha khmat jong u. La batai ia kane ka bor ring bad pyrsad jong u kum ka 'Erthari u Ren' (I:261-2). Kane ka bor ring ka ia syriem eh ia ka bor ring u Seiñiong u P.G.Gatphoh. ("Ka Lukhimai" 1977); ha ka jingshisha u nongthoh H.Warmphaign Sten u la shim hi na u P.G.Gatphoh ia kane ka dur u Ren bad ka bor ring jong u.

Ia kane ka bor ring bad pyrsad u Ren la ithuh da u Jom; dei ruh namar kane ka daw ba u Jom u sa wad bad kylli "Shano u Ren?" Haba u Ren de u wan mih ha khmat, u Jom u hukum ia u ban wan rah ia ka Ramew bad u Basa da kaba 'shu ring mynsiem' (I:197). Kiwei pat ki para ksuid ruh ki ithuh ia kane ka bor jong u, namarkata ki ong lyngba ka Ñiangriang bad

Thapbalong "U Ren un kjit baroh kin tur sha u" (I:522)

Kane ka mut ba tang shu ring mynsiem u Ren baroh kat kiba don hangta ki shah ring bad haba peit i kumba baroh ki tur sha u.

U Ren u iai pyndonkam ia la ka bor kumne. Ha ka sien kaba nyingkong u la kjit shi synkjit sak ia baroh ar ka Ramew bad u Basa ban pynwan ia ki ha khmat u Jom. Ka sien kaba ar ka la long ban pyrsad bad shop noh shabar Myngkoi ia u Basa uba u Jom um sngew donkam namar um treh ban iathuh lut shaphang ka 'ri thymmai'. Kine baroh ar ki sien ki long ka jingpyndep ia ki hukum u Jom. Hynrei ha ka sien kaba lai u Ren u la pyndonkam ia ka bor pyrsad kat haduh ba ka 'wah ba tuid umphniang' ka la kem ding lep bad la pyndap ia kata ka Jylla da ka jingsma kyndok hak (II:51-4). U Ren u la pyrsad kumta namar ba u dom. Ka jingpyrsad kaba khatduh ka la long ia u Trongbah Rwaibah. Kane ka la long ka jingpyrsad jong ka jingialeh (III:271).

Ka jingpyrsad kaba khatduh ka la long ka jingpyrsad sha ka ban shah jop. U Ren haba u pyrsad pynher sha suiñ ia u Trongbah lehse u pyrkhata ba un lah ban pynher krad kat haduh ba u Trongbah un shu jah noh sha suiñ kumba ka la long bad u Basa hynrei kam shym la long kumta. U Trongbah uba la shah pyrsad sha suiñ mynta u la dap da ka jingdom ia u Ren, bad kumta na suiñ 'u'hiar syndon ha met, u shong kulai' (III:272) syndon ha u Ren bad lai sien lai wat u kura tyngeh ia u Ren. U Ren pat u ialeh ban lympat, ban puh ban nguid ia uta u nongshongkulai, hynrei katba u Ren u nang khih, ki tyrsim ba jrong u Trongbah ki nang ngam nang kbia kham jylliew haduh ba ha kaba kut, ki paid ksuid baroh ki iohi ba u Ren utei u la thiah lyngkter, u da siaw artad la jingshahjop. U nongthoh u kdew ia ka jingshahjop da kaba ong

U Ren ubym ju rwai, mynta u siaw

Wiaw-wiaw khlem kut, hangta u thiah ba pang.

(III:278-9)

U Ren u ieng na ka bynta ka bor ksuid, hynrei ka jingshahjop jong u ka pyrta pynsawa paidbah ia kaba u nongthoh u ngeit ba ka bor ksuid kam dei ka bor bym ju shah jop. U Ren u la rem ha u para ksuid, bad un sa dang rem pura ynda u Nongjop uba long ka bor bym ju shah jop uba ka ri ka ap, ia uba u khynnah u la 'phohbha' un wan ban iuh lut ia baroh u ksuid u khrei, bad un pyllait ia ki briew na ka jingbanbeiñ jong baroh ki kynja Ren (V:330-2).

U Ren: Ka Jingiadei bad u Jom

La kdew sha khmat ba u Ren u dei u Myntri Rangbah jong u Jom. Kum u Myntri Rangbah hapoh ka hima Myngkoi, u Ren u shim ba ka long ka jingkit khlieh jong u ban pynkohnguh ia lade ha u Jom. Namarkata haba u Jom u hukum ia u ban shu ring mynsiem ia ka Ramew bad u Basa kumta ba un bishar bad ai ka rai halor jong ki, bad haba u Jom u kylli ioh u Ren u don da kumwei pat ban ong halor kane, u Ren u la shu jubab beit "....Hukum jong phi yn leh" (I:202).

Kum u Myntri Rangbah u Ren u shim ba ka long ka kamram jong u ban iada ia u Jom. Kumta haba u iohi ba u Jom u iam rangbah hangta ha Jylla ki Lum bad Madan ithiang la iathuh ba u Ren lem bad kiwei pat ki ksuid ba kham paw khmat "Ki ieng tawiar lu syiem ban da ban ker" (II:425). U Ren u pyrkhata khia ia ka thma kaba don ha khmat jong u ; u kwah ban shim lut ki lad ki kabu baroh ban iarap ia ka kynhun jong u ban jop ha thma. Kumta haba ki ksuid ki la ia poi ha ka Jylla San ka Jylla ha kaba u Ren u shong, kaba dap da ka ksiar-nylla, rupa, rnong, nar, pitor bad mawkordor u la tyrwa ba kin iarrah khyndiat sha ri thymmai kumta ba da ki yn ioh ban thaw ki wait ki sdie ban pom ia ka 'tang nub tang jri' ha kliar u Sohpetbneng; da ki ruh yn ioh pynbieit ia ki jingthaw phylla sha ka ban ieh ia U Blei bad ia ka hukum jong u.

Haba u Jom u don ha ka jinglyngngoh namar bym tip mynta ki don haei, u Ren u la ai jingmut ba dei ban khot da ka Lei Kynmaw Tympang kumta ba kan kren bad ai jingshai hangno ki ksuid ki don. Ka la long ka jingai jingmut kaba dondor namar tang shu ieng ka Lei Kynmaw Tympang, baroh ki ksuid ki iohi ha ki khmat jong ka ba mynta ki don ha u Bnai.

U Ren u ia leh bad u Trongbah ban pyllait ia u Jom; u pynshlur ia u Jom bad u kren na ka liang paidbah da ki ktien kiba pynpluh ia ka jingsngew jong u Jom bad u paidbah. Sngap u ong

"....

Ngin bud iu syiem bakhrav jong ngi, u Jom

Sha thma ngin tur khlem bam khlem dih khlem thiah

Khlem dem la bun ki sngi ki miet ngin bud."

(II: 383-5)

Ka jingmih na kine ki ktien ka long ba u paid ksuid baroh u la risa shaw bad u Jom ruh u la kmen ba mynta ryngkat bad la u paidlang u lah ban ai ka hukum thymmai la bha la sniew (II:386-7).

U Ren, kumba la kdew sha khmat, u nang ban buh ia la ka

khlieh ha ka jaka kaba ka dei ban don. Dei na kane ka daw U Ren u lah ban ai ki jingai jingmut kiba u Jom um ju sngewbit ban kyntait. Ngi iohi ba haba u Ren u ong ha u Jom: "Hukum ma me ko Jom..." tang hadien katto katne sekhn hi ngi iohsngew sa ia kaba u Jom u hukum. eg. u Ren u ong

"Ko Jom....
Hukum! kin rah khyndiat sha ri thymmai
....." (II:360-2)

U Jom ruh ha la ka kylla u ong

Īarah ka ksiar nangne, ĩarah
Rupa, ka rnong, pitor katba donkam
(II:396-7)

(Ka kyntien *pitor* ka wan na ka English *pewter*. Pitor ka dei ka marrew kaba long ka jingiahleh lang ka nar bad ka sisa).

Na ki jingai jingmut baroh, kaba jylliew eh ka dei kaba paw ha kine ki laiñ harum

"Ko Jom! ban lum kine baroh bad ngi,
Kum ki, bad ki ngi dei hangne ban long,
Kambah to leh ba khmat shane kin phai."
(II:510-2)

U Ren u la pasiauw ia kine ki kyntien ha u Jom ha ka por katba ki dang ia ieng ban 'peit jawdud' bad sngap bynnud ia kaei kaba ki ksuid ha ĩewthala ki leh bad pynsawa. U Jom bad la ki paid ki la wan poi ha Jylla ĩewthala ban lum paid na ka bynta ka thma pyrshah ia ki 'jingthaw phylla.' Haba ki la peit shi por ia kita ki 'jingskuiñ thymmai' u Ren u sngewthuh ba kin ym lah ban lum paid na ĩewthala lymda u Jom, Ren, Pap bad baroh kiwei pat ki ksuid ki ia phyrnop lang shuwa ha ki kam kiba ki paidbah Jylla ĩewthala ki leh. Ban khring ia kiwei sha lade ka lah ban long tang lada uba shah khring u mon ban long kum u nongkhring; lymda kumta u nongkhring u dei ban long kum kiba shah khring. Kan ym don ka jingialong lang lane ka jinglum lang lymda kine ar ki long kumjuh kumjuh. U Ren u iohi ba kan kham suk bad kham kloī ban lum lang ia ki paidbah Jylla ĩewthala lada u Jom kum u nongialam u kloī ban long 'kum ki.'

Ym shym la pyni ba u Jom ne u Ren ne kiwei pat ki ksuid ki leh ia ki jingleh kiba ki paidbah Jylla ĩewthala ki leh. Shisha baroh na ki, lait noh u Jom, ki la ia sum jhulum bad rang bad

thei (I:352-60) ha pung ba tдем: kane ka kdew ia kaba baroh ki ksuid ki lah ban leh kumba leh kito ha ĩewthala, hynrei kaba u Ren u kdew ka long ba u Jom hi u dei ban da pdiang bad leh 'kum ki' bad ai dak ba kiwei ruh kin leh kumta. U Ren u iohi ba ki jingleh ha ĩewthala ki long ki atiar kiba nep kiba lah ban jop ia ki 'jingthaw phylla' ha ri thymmai da kaba suk. U Ren u iohi shuh shuh ba u Jom un ym long uba biang kum u nongialam ki ksuid lymda ha u ka don ka jinglong thala, jingmut thala bad jingleh thala.

Ngi la peit ia ka jingiadei u Ren bad u Jom na ka liang kaba u Ren u kyrshan bad ai buit ia u Jom. Hynrei ki la don ki por ha kiba ka jingiadei jong ki ka i kumba ka don hapdeng ka kren dait bad siat pharshi. Ka jingiasiat pharshi ka long borabor na ka liang u Ren. U Ren uba sianti u iohi kyndiang ba ka jingkam nongkynti u Jom ia ka jinglongblei bad jinglongsyiem ka long kaba suda. Uta uba kam ba u long u blei u dei ban long u Tiplut, Lahlut, Donlut, Poilut bad Daplut, hynrei u Jom u pynpaw ba um tip lynti ban poi sha Pyrthei, te kumno un long u blei? U Ren u sngewthuh shai ba ka kam ialam ka dei ka jong u nongialam ne ka jong u syiem te hynrei haba u syiem um tip lynti, hato ka shongnia ba yn ialam noh da uwei? Hato ka shongnia ban khot syiem ia uta uba bud nadien? Dei na kane ka daw u Ren u ong

Phim tip ma phi?
Kiwei ban lam lynti, phin bud nadien?
Ngam lah pei phang ko Jom!
(I:444-6)

U Ren u la pyllait paidbah ia kane ka jingkynthah hadien ba ma u hi u la kyntiew burom ia u Jom kum u syiem bad u 'Blei' uba lah uba iai ia ka ri Myngkoi, ia uba ym don mano mano ruh ba nud ban ieng pyrshah. Kane ka mut ba u Ren da kawei ka jinghaw u la iaroh ia u Jom, da kawei pat u kyntah ia kata hi kaba u la iaroh. Haba u Ren u kren kumne, ngim dei ban sngew phylla namar u Ren u dei u bseiñ bad u ksuid ruh. Ngim lah ban khmih lynti da kumwei na u bseiñ bad u ksuid. Lada u Ren um shym la kren kumba u la kren te um dei shuh hi u bseiñ bad u ksuid. U nongthoh H. Warmphaign Sten u ong ba 'ka nia babeit na dur kyllaiñ kam mih' (I:436). Kane ka mut ba u Ren uba shong da kaba kyllaiñ um lah ban long uba beit; ki nia jong u ki long hi kiba kyllaiñ kum ma u. Ki nia u Ren ki kyllaiñ shisha. Ha ki laiñ (I:439-55) ngi iohi ba u Ren nyngkong eh u kyntiew burom ia u Jom, hadien pat u kyntoh ia ka jingbymbit nam jong u Jom kum uta uba u kam ba u long. Nangta u Ren u sdang pat sa ka kylla

ktien ba ma u te la kumno kumno ruh un leh lut ia kaba u lah ban leh, kata un pyrsad, un puh, un nguid tylli tylla bad shyieng bad shruh, un kyllaiñ, un tawiar ia u nongshun haduh ba un da iap, hana, ba yn dup ioh ïaid pyneh shadem u Jom. Haba nang ioh bam u Ren kumno u Jom pat un nang ïaid pyneh shadem? Kane ka long kaba nia kyllaiñ shisha. U nongthoh u iathuh ba u Ren u dei uba jlaw nguid te kumta ki nia jong u hi ruh ki kdew ba kaba un leh ka long khamtam ban pynhun ia la ka jinglong jlaw nguid ban ia kaba leh ei ei na ka bynta u Jom. Kynmaw ka jingjlaw nguid ka dei kawei na ki hynñiew tylli ki pop ba pyniäp.

U Ren um ju riej ia u Jom. Haba u dei ban kynthah, u kynthah haduh ba u Jom hi um nang ong shuh da kumwei. U Jom u shu sngap haba u Ren u kren pharshi ia ka jingsynjor ka jinglong syiem bad jinglong blei jong u. Dei ka Pap kaba la beiiñ kylla ba "u Ren u am sa tang ka nguid marwei." Un lah katno ban klun? Nang nguid nang at. Ban phet um lah, tang kam miaw iöng sew iöng u iäp tyrsaw haduh bun sngi bun miet" (I:465-8).

U Ren u kynthah shuh ia u Jom ba u long tang kum uto u nongleit nongwan, u *politishan* uba haba u ioh ka bam ka dih na kito kiba pdiang ia u ym tang ba u khublei ia ki, hynrei u sei ruh sa bad ki kular kiba shi klah ar klah, ki kular ia kiba u klet noh hi tang shu mar ia jah ka jinghaw kaba mih lang bad ki kular. U Ren u kynthah kumne namar shi sien u Jom u la kular ban plie iew ha Jylla Ummihding, hynrei namar ba ka khet u Jom ka ia jan eh bad ka wah Jingklet, ka bor ka wah Jingklet ka la trei ha u Jom kat haduh ba u la klet shisha ban pyndep ia la ka kular. Ka daw ba u Jom u ai balei u klet ka long tang ka phlan duman kaba ki briew ha Pyrthei ruh ki la nang na u Jom.

Ba u Ren u kynthah kumtei, u Jom u sei noh sa da kawei pat ka kular ba ynda ki la wan phai na thma u Ren un long noh u Lat jong kane ka Jylla Ummihding. U Ren tang shu ioh ia kane ka kular u la kmen ba ka kular ka pynbiang ia ka jingkwah bad jingmyntoi shi met jong u. Ba u la kmen mynta, um pyrsad shuh, te kumta ki dew mihding ki la thiah noh shipor (II:140-1).

Ka jingkmän u Ren haba u ioh ia ka kular thymmai ka long kum ka jingkmän u khunlung. Kane ka jingkmän ka pynpaw ia ka jingtlot jong uba ha kane ka khylymat u la paw kum u bym kot pyrkhät, kumta ba u ngeit ia ka kular u Jom ha pyrshah ka jingtip thikna ba kam long ia u Jom kum u ksuid ban bat la ka kular.

Lada ngin pule bniah ia ki Kitab I-III ngin shem ba hateng hateng u Ren u i kum uba kham khraw ia u Jom. U Ren u pynpaw borabor ia ka jingshlur, imat um tip hi kaei ka jingtieng. Ha ka Kitab III:552 u Ren hi u ong ha u Jom, "Ia nga to klet ngam tieng." Haba ia nujor bad u Jom, u Jom u pynpaw ba u tieng u

syier borabor. U Ren u long uba kham laitluid ban ia u Jom, namarkata u nud ym tang ban kren dait ia u Jom, hynrei ban risaiñ wat na ka kyrdan Myntri Rangbah, haba u iohi ba u Jom u bym ju bat kular un ym pyndep hi ia ka kular ban pynlong Lat ia u ha Jylla Phra. Kumta u Ren u ong

"Ia nga me pynlong Lat
Khlem ai Jylla. Ngam treh Myntri Rangbah
Ban long, ki krem ki kroh kin long jylla
Jong nga, tang wan Jingiäp bad nga kan shong,
.....Ia nga to klet ngam tieng."

(III:547-52)

Kane ka jingmih noh u Ren na ka kynhun u Jom ka pynpaw ia ka jingbuh jingmut na ka liang u nongthoh ba dei ban pynkynriah noh na ka stiej ia kito ki tyngshop kiba ym don kam ei ei shuh ban leh. Nalor kane, ka jingtip u nongthoh ba u bseiñ u dang don ha pyrthei ha ki krem ki kroh, ka jingpynphet ia u Ren sha krem sha kroh ka long ban jubab uei u bseiñ? Balei u bseiñ u shong ha krem maw krem dieng? Balei u puh pyniäp ia ki briew ne kiwei pat ki jingthaw?

Haba u Ren um don ei ei shuh ban leh kumta u la dei ban mih noh. Hynrei shaei un mih? Namar ba u dei u ksuid u la suh nyngkong sha suiñ, hynrei namar ba u dei ruh u bseiñ ka jaka ha kaba un shong un sah kan long ha krem maw krem dieng.

U Ren, ngi iohi lyngba kitei ki laiñ ba u la mih noh na ka kynhun u Jom, ban ïaid laitluid tang bad ka Jingiäp. U Ren uba khilaiñ ha ka bor met, bor pyrkhät bad uba nud ban mih kumne u long u tyngshop uba bit ban long u tyngshop pdeng, hynrei u nongthoh u la mang ba u Jom un long u tyngshop pdeng kumta u la pynneh khnang ia u Jom naduh ba sdang haduh ba kut ka poim, katba u Ren pat um shym mih shuh naduh ba u la "suh sha suin" lem bad ka Jingiäp kaba bud na dien jong u (III:655-6). Da kane ka jingsuh sha suiñ u Ren u la mih noh na ka stiej jong ka poim. Ha ki Kitab IV-V u Ren um shym paw shuh kum u nongiashim bynta. Baroh kaba la kren shaphang u Ren ha kine ki Kitab ka long tang ka jingiathuh shaphang jong u, ym shuh ki jingleh jong u hi.

U Ren: Ka Jingiadei Bad Kiwei Pat Ki Ksuid

U Ren u don u nongbud ba kyrpang uba kyrteng u Biskorom. Une u shong u sah ha ka Jylla Ksiar bad Mawkordor ryngkat bad u kynrad jong u. Une um ithuh iano iano ruh lait noh ia u Ren. Um ithuh wat ia u Jom ruh. Namarkata ynda ha khmat jong u ieng u Ren bad u Jom bad kiwei pat ki paidbah ksuid, la

iathuh ba u Biskorom

U nguh de ngon iu Ren, iu Jom um nguh,
(II:371)

U Ren u pynithuh ia u Biskorom ha u paidbah ksuid baroh bad u iathuh ba ka kyrteng rieh kaba dei ban pyndonkam haba yn nam ha u ka long ka Nar. Hadien ka jingpynithuh u Ren u hukum ia u Biskorom ban khreh ban leit lang sha thma. U Biskorom u la long uba myntoi ha ka thma pyrshah ia ki 'jingthaw phylla.'

U Ren u don ka jingiadei kaba kyrpang bad ka Jingiap Ngi kynmaw ba ka Jingiap kam shym ia bud lang bad u paidbah ksuid lyngba ka jingiaid lynti ia ka ri Myngkoi. Ka la sah shuwa ha Jylla Khyndai tad haduh ynda leit shaw ia ka da u Spai. Katba u Spai u dang hiar sha Jylla Khyndai, u Jom u la dei ban nang pynkhreh bad nang sneng kumno yn leh ynda kin hiar sha kata ka 'dewlynnong' ba u Jom u iohi na kliar ki Mangkashang. Hynrei haba la dep kine baroh u Ren da ka khmat kaba diaw u ong

" Ko Jom, to ap Jingiap

Khlēm ka ym long!

....

tang wan Jingiap bad nga kan shong.
Bun sngi, ngin trei la kam tang ka bad nga
Shi por ka biang.

(III:550-52)

Balei phi tharai u Ren u diaw lada yn hiar sha Ri Khasi khlem ka Jingiap? Hato ka long namar ba u ieit eh ia ka? Ka lah ban long kumta, namar la iathuh haneng ba u Ren u la pan ia ka ba kan wan kan shong bad u. Nalor nangta, u Ren, ngi iohsngew, u khot ia ka 'baieit': u ong

Ale ko Īap baieit ngin leit noh hi (III:653)

U Ren haba u pan ba ka Jingiap kan shong bad u, u mut ba kan long ka tnga jong u bad da ka jingialong kawei ha ka shongkha, ka Jingiap kan ioh shong ha ka met jong u, bad ynda haba ka la shong kumta, kine ar: u Ren bad ka Jingiap kin sa trei ia la ki kam. Ka Jingiap ka shong ha ka met u Ren da kaba ka long ka bih ha ka shyntur da u thyliej, kpoh bad tdong jong u.

Shi sien sngap sngew kumba u Ren u da ieit shisha ia ka Jingiap, hynrei ka jingieit u Ren kam dei kata ka jingieit len lade; ka dei pynban ka jingieit khwan lade. U Ren u sngewthuh

ba lada ka Jingiap kam shong ha ka met jong u, u Ren un puh un thain tawiar bad pyrsad lehnohei. U nongshun jong u un ym ĩap. Lada un ym ĩap kumta, u Ren un ym ioh nguid, te ka jingjlaw nguid jong u kumno kan long? U Ren u diaw ioh ba un ym ioh ia ka Jingiap ba kan pynhun ia ka jingjlaw nguid jong u. U Ren u ong ba kin trei 'shi por ka biang' (III:552). Ka mut ba lada u Ren bad ka Jingiap kin trei tang shi por, kata ka jingtrei ka la biang bad pynhun ia ka jingjlaw nguid jong u. Dei namar kane ka daw ba u nongthoh u sa ong

Hynrei hu Ren jlaw nguid ka diaw ka paw;(III:545)

U Ren u isih kyrpang eh ia ka Pap, namar ba ka bein ia ka jingkob kyrtong jong u, ia ka jinglong jlaw nguid bad ia ka jingkhwan ban bit tang ia lade. Kane ka jingisih kaba la sdang naduh ka Kitab I ka neh haduh ka Kitab II. Haba u Jom, Ren, Pap bad ki paidbah ksuid ki poi ha Jylla Ummihding, u Jom u la ong ha ki baroh ba lada don uno re u bym lah shah ia ka jingsma jong kata ka umphniang hangta, uta un set la ka khmut da ar ki shynriahti jong u. Tang shu mar ia ong kumta, baroh, kynthup ia ka Pap, ki la set la ki thliaw khmut. Kane ka long ka jingleh arsap - ki set la kum ki bym lah shah eh ia kata ka jingsma. Ban da u Jom um shym ong 'to set'ym don hi ki ban set la ki khmut kumta. Kata ka jingiaset khmut da baroh baroh ka la pyndom ia u Ren ba u pat um lah ban set khmut lem kum ki namar ba um don kti. Ha ka jingdom u pyrsad mynsiem phia, ka jingmih nangta ka long ba ka umphniang hangta ka la kem ding buk bad ka la kylla long ka wah Domriang. Ka Pap, ba ka long kaba balain 'shlur bieit' ka la kylli balei, kata ka wah ka khih kumta? Ka kwah aiu? Mano ba dait ba sip ia ka? U Jom u jubab ia ki jingkylli jong ka, hynrei ka Pap kam hun ban sngap noh. Ban pynsngap ia ka u Jom u peit heh ha u Ren kum ka dak ba un jubab noh sa ma u. U Ren uba la isih sat ia kata ka jingleh balain ka Pap u la jubab kumba la kwah tangba u da pyrthuh ia ka sur kren ka Pap (II:107). U Ren um lah ban pynkohnguh ia ka Pap namar ka hi naduh kaba sdang ka la maham lypa bym bit ban ngeit ia u Ren ioh shu lehnohei ka plan hiar thma (I:472).

Haba peit ia ka jinglong kyllum u Ren ha ka jingiadei bad kiwei pat ki ksuid ngi lah ban iohi ba u Ren um da don eh ka jingiadei bad kiwei ki ksuid. U Ren u ĩaid kum u Myntri Rangbah, bad u bat ia kata da ka jingsngew sarong kaba khraw. Lada u dei ban ĩaid ryngkat bad kiwei ki ksuid, kita ki dei ban long kito kiba kham paw khmat kum ka Pap, u Rih, Suidshit, Puri ka Diaw bad u Ieit Paidbah. U H.Warmphaign Sten u la da leh thikna ban buh ia u Ren ryngkat ryngkat bad kine.

U Ren u sngewthuh ia la ka jong ka bor bad kyrdan bad u sarong bha ia kata. Ka jingsarong u Ren ka long kaba khraw kham palat ban ia kawei pat ka ksuid kynthei kaba u nongthoh u khot kyrting ka Sarong (II:635). Nga ong ba u Ren u kham sarong ban ia ka Sarong na ka daw ba ia une, u nongthoh u da pynkup ka jinglong, ka dur ka dar, ka ktien ka thylliej kiba da pynpaw shisha ia u kum uba sarong, katba ia katei ka ksuid kynthei pat u nongthoh um shym batai ei ei lait noh tang kaba shu jer kyrting bad buh ia ka ryngkat bad kiwei pat ki ksuid kynthei. U Ren, haba ngin peit bniah ia ka jingsarong jong u, ngin shem ba u long kum kata ka Jingsarong kaba la ïaid sarong bad pyni khyllaw ia lade ha khmat u Dr.Faustus ryngkat lem bad kito kiwei pat ki Pop ba pyniap kiba u Dr.Faustus ha ka jinglong ba la die noh ia lade ha u Satan, u la kwah khyllah ban iohi. Kum kata ka Jingsarong, u Ren haba u ïaid ne u shong ruh u pynpaw ia kata kaba nyngkong eh ha ka jinglong jong u. U nongthoh u batai ia ka rukom ïaid u Ren kumne

Kler kler u ïaid pung ktieh arliang ka khlad
(I:190)

Ka adverb 'kler kler' ka thew ia ka khmat sarong kaba u Ren u don, ka khmat kaba kheiñ ba baroh kiwei ki long kham poh ban ia lade, ka khmat kaba pynpaw ia ka jingsngew skhem ha lade, kata ia ka jingsngew ba dei tang ma u hi uba bit ban ioh burom. Haba u Ren lem bad kiwei pat ki ksuid ki la poi ha Jylla Ksiar bad Mawkordor, la iathuh ba u Ren u la sngew sarong bha ia la ka Jylla bad kumta ong u nongthoh

Tang mar ia hiar kler kler u ïaid sarong
(II:358)

U Ren u sarong haba u shong ruh. U nongthoh u ong

U Ren ba shong sarong
Ryndang u rah ki khmat sawdong ki phai.
(I:434-5)

U Ren u dei u Sarong bad u Jlaw nguid. Balei u nongthoh u da iai ban ia kine ki jinglong ha u? Katba nga lah ban iohi, u Ren u long uta u ksuid uba ha ki kti u H.Warmphaign Sten, u la kylla long ka longrynieng jong ar na ki Hynñiew Ki Pop Ba Pyniap. Ban long u Myntri Rangbah ha ri Myngkoi, u Ren u la dei shisha ban kup shibun ki jinglong ksuid lymda kumta ka jinglong Myntri Rangbah kan long kaba shah rem.

U Ren u dei u Thlen?

Shuwa ba ngin jubab ia kane ka jingkylli ka long kaba donkam eh ia ngi ban sngewthuh uei une u Thlen. Kat kum ka khanatang shaphang u Thlen, une u dei u ksuid bam briew uba kup ia ka dur bsieñ. Ki dak ki shin kiba kdew ba ha ka jingshisha la ioh pyniap ia une u ksuid bad ba la daiñ lai lyngkhot ia u ka paw haduh mynta halor u mawsiang harud ka Kshaid Daiñthlen. U Ren ruh u dei u ksuid uba kup ia ka dur bseñ. Kum u Thlen, ka jingangnud jong u ka long tang kumno ban ioh ban nguid tylli ia u nongshun jong u u briew. U Ren u kyrkieh ban poi sha Pyrthei namar u ong "Nga skuiñ ban mad ia bor u briew hangthie" (III:646). La iathuh ba u Ren u long uba jlaw nguid. U Thlen ruh u long uba jlaw nguid, bad ha ka jingshisha ka la dei kane ka jingjlaw nguid kaba la shet ia u sha ka jingiap ba nyngkong. Haba la ong ia u "Ang Um! Ang Um, kane ka kshong sniang nga la wan rah ia phi" u Thlen u la shu ang la ka ang khlem da pynthikna ioh ka long da kumwei pat. La iathuh shuh shuh ba u Ren u dei u ksuid 'ba khrong' (V:430) Kane ka jingkdew shaphang u Ren ka lam beit beit sha ka khanatang shaphang u Thlen ba ynda haba u la im pat na kata ka doh tyrkhong ba la tyngkai kata ka tymmen na ka bynta i ksiew jong ka, u la kren Khasi ban khrong jakarieh. U P.G.Gatphoh u thoh ba u Thlen u kren kumne

Ri ia nga, te ngan pynriewspah, pynroi bad pynmanbha
ia ka kamai kajih jong pha baroh. Bret ia nga, ngan
pynduk ksew ia pha shi rta. (Gatphoh 1937,1980:3)

Hadien ba ka tymmen ka la ai jakarieh ia u ha u braw, u Thlen u la khrong sa ka jingknia kaba da ka snam briew. Dei ia kane ka snam ba u Ren u ong pat "Ia snam ngan kjit" (III:646). Kat kum ka jingkhong jingknia, bad kat kum ka thong ba u Thlen u la ai ha ka tymmen, ka spah jong ka kan roi kan bun, ka kamai kajih jong ka kan khie rasong, hynrei lada ka jingai jingknia kam long da u/ka briew, u Thlen u byngem ba un bam duh pynban ia kata ka trai nongri Thlen. Dei ia kane ba u nongthoh u pynkren ia u Ren kumne

Ia noh, ko Jom, ngin sdang kham kloï ban jop,
Nga skuiñ ban mad ia bor u briew hangthie;
Ia snam ngan kjit, ka spah nongknia kan roi,
Bakla shi laiñ, ngan nguid khlem ktha khlem kjap.
(III:645-8)

Na kaba la kdew haneng, ka paw shai ba u Ren u dei u

Thlen. U nongthoh u kren shai ba ki briew haba ki kylla long kiba rhah spah ki mane Thlen ia u Ren (V:429).

Hato U Ren ne u Thlen u don spah ba u kular pynroi spah ia kiba ri ia u ? Haba pule ia ka poim baroh kawei, kaba ngi lah ban shem ka long ba kaba u Ren u don kum ka bynta trai jong u ka long tang ia ka sni ka Jingiap. Um don spah ei ei, hynrei u shong hajan hajan ka spah. U nongthoh u ai jaka shong ia u Ren ha Jylla ksiar bad Mawkordor ha kaba ki don shuh sa kiwei pat ruh ki mar ba kordor kum ka nar, rupa, rnong bad pitor nador ka ksiar nylla bad ki mawkordor. Ba u shong hajan ka spah, u la kylla ieit ia ka, bad u la kylla kren kumba u dei ma u u trai jong kata ka spah kaba don hangta. Haba u ong ia u Jom 'Hukum! kin rah khyndiat sha ri thymmai' (II:362), u kren la kumba u dei u trai spah. U ieit ia ka spah, namarkata u bitar haba kiwei ki ksuid ki leh kumba ki iewkhong eh ia ka 'ummihding' ha Jylla Ummihding. U Ren uba la kylla long uba ieit spah, u tip ia ka bor jong ka, namarkata u thong lyngba u Thlen ban pynroi spah ia kat kiba ri ba dup ia u. U nongthoh um shym la ai spah ei ei ha u Ren namar u nongthoh um lah ban ialeh pyrshah ia ka jingtip bad jingngeit ba u don, kata, ba dei u Blei ym u ksuid uba long u tynrai bad kynrad halor jong baroh ka spah, ka ksiar bad jingdap. Kane ka kdew shai kdar ba ki briew kiba ri Thlen ban riwspah ki long ki briew kiba la hap khop ha ka rhah spah kat haduh ba kim salia shuh ban die ia lade bad ia ki khun ki ksiew pateng la pateng ha ka kular ksuid kaba long tang ka jingpynthame ha ka dor ka jinglong nongshohnoh briew.

U IEIT PAIDBAH

U Ieit Paidbah u long sa uwei pat u tyngshop uba donkam ha ka poim. U dei une uba pyntyllun ia ki jingjia kiba jia ha ka Jylla Synshar Paidbah lane Jylla Nyngkong bad ka allegory jong ka Synshar Paidbah ka shad tawiar sawdong sawdong jong u. Mynta ngin peit nyngkong eh ia ka dur jong u.

U Ieit Paidbah: Ka Kyrteŋ Bad Ka Dur

Ka kyrteŋ u Ieit Paidbah ka pynkynmaw ia ngi ia u Ieit Sybai jong u John Roberts ha ka *Jingiaid U Pilgrim* bad kam long kaba bakla ban ong ba u H. Warmphaign Sten u la pyrthuh ia u John Roberts ha kane ka kynti.

U Ieit Paidbah u don ka dur kaba u Spai u iohi hynrei ia kaba ngi kum ki nongpule ngim iohi satia. Haba u Ieit Paidbah uba kwah eh ban roi ki briew (III:692 ff) u ong ia u Spai ba un ialam lem ia u de kumta ba un 'iohi tang liak' ia kita ki briew kiba u la tip na u Spai ba ki hiar na ka tang nub tang jri (IV:307),

u Spai u la kylli ia u Ieit Paidbah "Kumno phin paw ha khmat jong ki: kumto?" (iv: 311). Ia kane u Ieit Paidbah u la jubab

"Kumne te em. Ngan bud ha dur Jalyeit

Ne dur Larni.

..."

(IV:312-13)

U nongthoh um shym ai ka dur kaba dei kyrpang ka jong u Ieit Paidbah kumba u la leh ia u Jom ne u Ren, hynrei katei ka jingkylli haneng ka kdew ia ka dur kaba u Spai imat um i bit ba kan long ka dur ha kaba un paw ha khmat ki briew. U Ieit Paidbah um don ka jinglong ba iai neh. Dang hangtei u ong un paw ha dur Jalyeit ne dur Larni, mynta u lah da kwah pat ban paw ha dur syntiew kumta u ong

"Ngin leit noh hi kata; ha dur syntiew

Ngan paw"

(IV:359-60)

U Jom um shah ba u Ieit Paidbah un leh mon, kumta u ong

"Sumar"..... Men paw ha dur

Larni ba me pan hi

...."

(IV:361-2)

Hynrei u Ieit Paidbah um hun ha kata kaba u la pan bad ioh. U la kwah kylla biang sa sha u piat, kumta u ong

"Ngam treh Larni, ngan kylla piat mynta

...."

(IV:391)

Na kaba la kdew, nga iohi ba u Ieit Paidbah um don ka dur kaba kyrpang tang kawei. U kwah ban kylla na kawei ka dur sha kawei pat kat kum ki jingmyntoi kiba u pyrkhata u lah ban ioh lyngba kata ka dur kaba u kup.

Hynrei kawei kaba shai ka long ba u Ieit Paidbah u don ki kti ia kiba u kaweh man kaba u kren. Ia kane ngi tip lyngba da ka jingbatai kaba u nongthoh u ai shaphang kaba u kren u Ren. U nongthoh u ong ba u Ren u khlei madan ia la ka nia ka jutang u sei ki thylliej shabar bad ki pnat thylliej jong u ki khih.

Kum kti rangbah Jylla Synshar Paidbah (III:136)

Ha ka Kitab III:673 ruh la kdew ia u ba u kner la ki kti haba u kren. Ia kane la leh khnang ban pyniadei bad ka jinglong jong kum uba im bad kren tang bad ki paidbah, uba da pyndonkam ruh ia ki kti man ba u kren.

U Ieit Paidbah: Ka Jingangnud

U Ieit Paidbah u paw nyngkong eh ha ka Kitab II kum uba khroh uba jor ia ki para nongmihkhmat sha ka Dorbar Myntri kiba ki paidbah ksuid ka Jylla Nyngkong ki dang shu dep jied. U khroh ban leh aüu? U khroh ban-kin ia snoh bad u, ba kin iehnoh noh ia la ki jong ki parti, bad ba kin kyrshan ne ia jied pat ia u ba un ioh long u Myntri Rangbah ka Jylla. Balei u kwah long Myntri Rangbah kumta? U nongthoh u iathuh ba u Ieit Paidbah u don kawei ka jingangnud bad kata ka long 'ban tei la ri halor nongrim ka *hok*' (II:814-5). Haba peit bha ia kane ka jingangnud, ngim lah khlem da kylli hato ha ka Jylla ha ri Myngkoi lah ban don ka synshar hok? Hato u Ieit Paidbah uba dei u ksuid u lah ban kwah sngur mynsiem ban tei ia la ka jylla ha ka nongrim ka hok? Hato ka hok ka lah ban ia khleh lang bad ki kam ksuid ha Jylla Synshar Paidbah? Ka jubab ia kine ki jingkylli ka don ha ki dak kynriang ba u nongthoh hi u la buh ia ka *hok*. Namar bym don hok; ba ka hok kam dei ka bynta jong ka Nurok ka Ksew, ba u Ieit Paidbah um shym mut ia kaba u ong, namarkata ba u Ieit Paidbah u dei u Shukor Paidbah, ka kyntien *hok* kaba ka mih na ka shyntur kum ka jong u, ka la dei ban don ha ki dak kynriang kumto: *hok*.

Lada kaba u ong 'ban tei la ri halor nongrim ka *hok*' kam long kaba u da mut shisha kumta, te ka jingkylli kaba bud ka long hato kane ka phlan duman ka buhrieh ia ka jingangnud kaba kumno pat? Katba lah ban sngewthuh na ka poim, kaba u Ieit Paidbah u angnud eh ka long ka bor bad bad ka burom. Ka jingkhroh jong u ia kiwei ka long khnang ba kin kyrshan ia u ba un long u Myntri Rangbah. La iathuh ba ki ksuid na baroh ki Jylla ki la ia poi ha Jylla Nyngkong hamar ka por

Myntri Rangbah hadien ba ksuid kamram
La dep ban leh la nongmihkhmat ki jied.

(II:798-800)

Ha ka jingajied nongmihkhmat sha ka Dorbar Myntri kat kum ka dustur ka Jylla Synshar Paidbah, ka seng ne parti ba ioh bun eh ki nongmihkhmat ka ioh synshar, kata ka ioh bat ia ka bor ban synshar ia ka Jylla. Hynrei na kaba u Ieit Paidbah u khroh u kyor ia ki nongmihkhmat na kiwei ki parti ban ia snoh noh bad u, u da thong ia ki da ka shuki Myntri bad da ki sbai ba da ka ksiar nylla, ngi lah ban sngewthuh shai ba u Ieit Paidbah bad ka liang jong u kim shym ioh ka jingbun nongmihkhmat kaba biang. Ka jingkhroh u Ieit Paidbah ka la long kaba leit siew bha. Kito baroh kiba u la khroh ki la ai la ka jingkyrshan ban pynlong Myntri Rangbah ia u Ieit Paidbah kumta hadien

katto katne u nongthoh u ong ba ka liang u Ieit Paidbah mynta ka la long kaba bun eh ki nongmihkhmat bad kumta

Ki jop, sorkar la bna ban seng noh hi,

.....

Kumta u Ieit Paidbah u sdang synshar

(II:828-32)

Kum u Myntri Rangbah ka Jylla Synshar Paidbah, u Ieit Paidbah u la ioh mynta ban bat ia ka bor ha la ka kti. Ka bor jong u ka long ba mynta u lah ban pynbiang ia ki kyndang baroh la ka long da ka shuki myntri ne da ki sbai ksiar nylla; u lah ruh ban ai ia ki kabu trei kam ha kino kino kiba u mon, khamtam kito kiba da wan ai ki jingai sngewbha kiba da ka ksiar nylla. Ka bor kum u nongsynshar mynta ka la pynbuaid ia u kat haduh ba u la klet lut ia la ki kular baroh kiba u la khlei madan ha ka por tyrwa ha shuwa ka ilekshon. Kaba u Ieit Paidbah lem bad ki nongrap jong u ki kynmaw ka long tang kumno ban 'khur' spah sha lade, ban pyndeng ksiar ia la ki tnga ki khun bad ban tei ki iing dulan kiba itynnad kat haduh ban pynlyngngoh ia ki paidbah ksuid baroh, namar dang ar taiew mynshuwa u Ieit Paidbah bad baroh ki nongmihkhmat ki long tang

"paid ksuid baduk

.... mynta

Kattei u kiew?"

(II:854-6)

Hynrei u kham pynleit jingmut ia ka burom kaba un ioh na ki 'jingthaw phylla' ynda ia ki yn jop ha kawei ka sngi. Kaba kumno kane ka burom jong u? Kumno kan khraw ka burom jong u hapdeng ki 'jingthaw phylla'? Ka burom jong u Ieit Paidbah kan paw ynda haba ki jingthaw phylla kin shah jop ha ki buit u Jom bad u Spai, kata kin rai ban sah noh hangne ha Pyrthei khlem da kiew shuh artad sha Bneng. Ha ka jingshisha dei hi u Ieit Paidbah uba la sngewthuh shai ba ka jingjop ia ki 'jingthaw phylla' ka long da kaba pynkhlad syndon bak ia ki na Bneng. Dei na kane ka daw u ong

Hynrei nyngkong

Nyngshap ngi wad ka lad bun sah hangne

Un roi un pa haduh bym ngiam jaka,

Katta sha nga un phai: shawei um leit.

(III:695-8)

Kumba ka paw na kine ki laiñ u Ieit Paidbah u ai jingmut ba dei nyingkong nyingshap ban wad ki lad ki lynti ban pynsah noh ia ki briew ha Pyrthei. Ynda haba ki la sah kin sa roi, ynda haba ki la roi kin sa seng shnong, hima, saiñ dorbar bad seng Sorkar, u Ieit Paidbah u thikna bha ba ki briew khlem pep kin sa bud ia ka buit kaba u Ieit Paidbah un sa bsuh ha ki ha kata ka por, ka buit kaba u Ieit Paidbah hi u la wan rah lypa naduh na Jylla Nyingkong ka ri Myngkoi. Ynda ki briew, kata ki nongmihkhmat ki la pyndonkam ia ki buit kiba dei ha ka jinglong tynrai jong ki ki jong u Ieit Paidbah te hato ki nongmihkhmat ki dang dei shuh ma ki hi? Hato kim la dei ki nongbud u ksuid u khrei uba la shim kyrteng ia lade u Ieit Paidbah? Une u tyngshop u thrang eh ba ki briew kiba ha ka kyrdan synshar kin mane ia u ym da kaba ki ong kumta, hynrei da kaba ki leh kumba ma u u la leh. Kane ka pynpaw ia ka rukom pyrkhata u H. Warmphaign Sten ba ha ka jingmane la ia u ksuid ne u Blei kaba kongsan eh ka dei ka kam, kam dei tang ka ktien. U Ieit Paidbah u tip ba ka burom kaba u angnud ban ioh kan slem, namar u hap ban ap tad haduh ka por ba ki briew kin da rai ban don ka rukom synshar paidbah ha kaba yn don ka Dorbar Myntri ia kaba yn pynlong da ki nongmihkhmat ia kiba ki paidbah ki ia jied na la ki kyntoit kyntoit. Dei na kane ka daw u Ieit Paidbah u ong

Ma nga, ngan ap khatduh,
Ban leh ki kam ba sah.

(II:694-5)

Ha ka Kitab IV la iathuh ba u Ieit Paidbah uba la iohi ia ka jingtyngshaiñ ka burom ki khun ka Bneng u la sheptieng ioh u Jom un shah rem ha ki. Lada u Jom u rem, u Ieit Paidbah u la sheptieng shuh shuh ioh un ym ioh ia kata ka burom kaba u angnud. Kumta u ong

".....

Ngan slem ban ioh burom lada shah jop

U Jom

...."

(IV:394-5)

Hynrei ka jingkyrmen ha ka shadem jong u kam shym duh. U ngeit ka burom kaba u khmih lynti kan wan khlem pep. U Ieit Paidbah u kloï ban ia khleh bad ki briew khnang ba un ioh ban bsuh ia ki buit jong u ha ki; um salia wat la u dei ban kylla na kawei ka dur sha kawei pat. Ha kaba kut, ngi iohsngew ba u la kloï ba un kylla piat noh namar u iohi ba ka pyrthei synshar paidbah hi ka long ka pyrthei jong ki piat kiba bit ban don la ha

kano kano ka jyntah *politics*. U Ieit Paidbah u ong, namarkata,

"Ngam treh Larni, ngan kylla piat mynta,

....

Kam pher kin bun ki piat thymmai

Ban pynkylla pyrdet synshar khadar"

(IV:390-6)

U Ieit Paidbah: Ka Bor

Lada ka bor u Ren ka shong ha kaba u pyniäp da ka jingiatrei lem jong ka Jingiäp kaba shong ha ki bynta ba pher jong ka met jong u, ka bor u Ieit Paidbah ka shong ha ka Nia. Kumta katba u Ren u pyrta

"Ka Thma! Ka Thma!

"Ka Nia! Ka Nia!" pyrta u Ieit Paidbah

Khlem kut ka nia ym bit long thma jyndat

Lanot kan wan ha paid nongbud nongrap;

Ki tang kyndiat kin sdang ma ki te long

Ban tur dusmon khraw paid kam siew satia."

(III:193-8)

Kane ka jingong u Ieit Paidbah ba ka long ka bym bit ban long thma jyndat lada ym shym pat la ia kut ktien, ka pynkynmmaw ia ngi ia kaba ka Pap ruh ka ong

Ym ju dei aiñ ban rah tiar thma khlem daw

(I:469)

Kum ki nongpule, ngim sngew phylla ba kaba kum kane ka nia ka mih na u Myntri Rangbah ka Jylla Synshar Paidbah. Kum uba la mlien bha ha ka jingiadei bad ki paidbah, une u iohi shai kdar ba kaba kham siew dor ka dei ka nia, ym ka thom bor: kane ka long kaba shisha khamtam lada u nongshun u long uba khraw paid.

Kum uba ieit ban wad ia ka nia kaba biang ha shuwa ban shim ia kano kano ka rai, u Ieit Paidbah u stet ban ai jingmut ban lum dorbar noh tang mar shu ia poi lang ki ksuid baroh ha them Jai-jai ha u Bnai. Kumta u ong

"Dorbar hangne la bit pynlong, ko Jom,

Da bor paidbah ngin rai, ym bit marwei

Ia rai ban shim. La bha ne sniew shi sur

Burom jong phi kan khraw na por sha por"

(III:116-9)

Ban rai da ka rai dorbar, ka long kaei kaei kaba la long doh long snam bha ha ka mut ka pyrkhath u Ieit Paidbah. Ka daw kam dei eh ba kaba pyrkhath u Ieit Paidbah ka long kaba kham bha ban ia da kumwei pat, hynrei ka long ban niat ia ka jingkitkhlieh halor ki jingmih na ki rai khamtam eh lada ki jingmih ki long kiba sniew. U Ieit Paidbah u kwah ban pyllait ia lade bad pynkit ia ka synrum baroh ha u paidbah uba u phla u ieit 'kduk kduk' (II:915-6)

Pynban la u kham shaniah ha ka nia, u Ieit Paidbah ruh u don ka bor met, tangba haba ia nujor bad ka bor met u Ren ka jong u Ieit Paidbah ka long kaba kham tlot. U Ieit Paidbah u ong hi kumta ha kaba sdang ka jingialeh jong ka Thma Lympat hapdeng ka liang u Jom bad ka liang u Trongbah Rwaibah.

"Ngan mad ma nga nyngkong, u Ren bu khlaif
Un ap hadien lada nga rem ha thma."

(III:243-4)

Kat kum ki ktien jong u hi, u Ieit Paidbah u la rem. La iathuh ba haba u la ialeh bad u Trongbah, shiphang i kumba 'la pud' sa ka Nurok, kata i kumba ka Nurok hi kan sa kad hynrei

Tang thaid u Ieit Paidbah, shadien u ran,
U shah patrong la biang ha bor thymmai,
Te phak ka riew shyieng khlieh, ngeng ngeng u king,
Ka rwai khleh bieit ka mih nu bym ju rwai,
Ka sur kynjih mawsiang, iap ang ki ksuid
Ka nguh u ai, shu Jom u phai ban rieh.

(III:249-54)

U Ieit Paidbah: Ka Jingiadei bad u Jom

Ha ka jingiadei bad u Jom, ngi iohi ba u Ieit Paidbah u ai la ka jingpyndem ha u. Naduh ba u la mih na Jylla Nongkong bad ia bud lem ia u Jom u la iai sah bad u bad u la iai don hapoh ka hukum u Jom. Kumba la kdew sha khmat, u Ieit Paidbah u la hap paw ha ka dur ka Larni kumba u la pan namar u Jom um shym shah ia u ban paw ha ka dur syntiew. Hadien ba u la kwah ban paw noh kum u piat, ym shym la iathuh la u Jom un dang khang pat ia u. Ha ka jingiohi jong nga u Ieit Paidbah u la sah hi ha ka dur ka Larni wat la u la kwah kylla piat.

Kum uba pyndem ia lade ha u Jom u Ieit Paidbah u ai ha u ia ka nguh ka dem bad u ithuh ia u kum u syiem Myngkoi. U khublei ia u da kaba ong

"Un im u syiem
Myngkoi jiwnom..."

(III: 693-4)

Hynrei ka jingpyndem u Ieit Paidbah ha u Jom ka long tang katto katne. Um ithuh ia u kum u blei ka ri Myngkoi kumba u Jom hi u la dawa; u ithuh bad pynithuh ha kiwei hangta ha Dorbar Ksuid II tang kum "...u blei Jylla Khyndai" (II: 920). Kane ka jingbymailad ba ia u Jom yn kheiñ blei ha jylla Nyngkong ruh ka kdew shai kdar ba u Ieit Paidbah ym tang ba u pynrit ia ka jylli long blei u Jom hynrei u tyngkai ia kata ka kyrdan kaba ha khlieh duh lehse na ka bynta ia lade. Shisha um shym ong ba u long ma u u blei hangta, hynrei ka jingbym ai ia kata ka kyrdan ha u Jom ka pynpaw ia u Ieit Paidbah kum uba angnud ba ki paidbah hi kin thung blei ia u. U angnud ban paw ha khmat ki paidbah ha ka liang ka synshar khadar, kum uba kham bit kham biang ban ia u Jom. Ka buit pynpaw pyrthei ia lade ka long da kaba kren woh nia pyrshah ia u Jom hangta hi ha khmat u paidbah.

Ka jingwoh nia kaba nyngkong ka long ba u Jom um dei uba la long blei la slem. U dang shu kiew kynsan sha kane ka kyrdan ha ka Dorbar Ksuid I haba u kylli la kita ki 'jingthaw phylla' ki dang kham phylla shuh shuh ban ia nga u Blei jong phi' (I:425). U Ieit Paidbah kum u Ren u kynthah ia ka rukom synshar u Jom uba namar ba u la khraw kyrdan eh kum u blei um salia shuh ban da wan peit wan i ia ki Jylla hapoh ka hima. U kynthah shuh shuh ba u Jom kum u syiem u la dei ban long uba ki paid ka hima ki la ju iohi teng, hynrei ka la long mar khongpong. Ki paidbah ka Jylla Nyngkong ki la shu iohsngew shaphang u syiem na u Ieit Paidbah bad na kiwei pat ki myntri ka Jylla.

U Ieit Paidbah wat la u nguh syiem ia u Jom, pynban haba u ioh lad um salia ban kren sniew ia u Jom. U nongthoh u iathuh ba u Ieit Paidbah u tip na ki jingphohsniew u briew

...bu Jom kwah thom
Um lah tip lut, poi lut, i lut un thut
Shi sien ka sngi ynda bynriew un tip
Ka maif jong u kan lip. Laitluid ki ksuid
Ki kwah. "Iap te um iap, hynrei un phet."
U Ieit Paidbah u thad ia la kynrad.

(V:271-6)

U Ieit Paidbah u thad lyngkrang ia ki jingbymilah u Jom bad ia kaba u Jom, ha kaba kut un phet iam rem sha krem sha kroh; un ym iap, hynrei un phet noh na Pyrthei. Kane ka jingiathuh shaphang ka jingphet iam rem noh u Jom, ka don ka snap iathuh lypa, ka snap pynkhreh jingmut lypa shaphang kaba kumno ka jingkut kan long. U nongthoh u la jied ia u Ieit Paidbah ban long u nongthad rong ia u Jom.

U Ieit Paidbah ha Dorbar Ksuid II

Nga kwah ban pynkynmaw ba ka Dorbar Ksuid II ka long kaba la pynlong ym da u Ieit Paidbah hynrei da ka jingiamir jingmut lang jong u Ren, u Rih, ka Diaw, bad kiwei pat ki ksuid. Kine ki la ia kut ban pynlong 'ka jingkhawai Ktien' ha madan heh; ki la ia kut ruh ba

U Ren un khot baroh ki paid Jylla
Nyngkong;

(II:884-5)

Sha kane ka Dorbar la iathuh u Ieit Paidbah kum u Myntri Rangbah ka Jylla Nyngkong lem bad kiwei pat ki para myntri ki leit (II-901-2). Ynda haba u la leit kumta, ngi iohi ba u nongthoh u pynlong ia u Ieit Paidbah u Shongknor jong ka Dorbar. Haba u ieng ban kren kum u Shongknor ki

Balun bun rong sha suiñ baroh ki kiew
La bud sa jingthap kti ba kat pyrthat.

(II:913-4)

Kumba la kdew sha khmat, ngi iohi lyngba kane ia kaba ka dor bad burom ba u Ieit Paidbah u bat ha la ka jong ka Jylla. Nalor ka bor, burom bad kyrdan la pynpaw ba u Ieit Paidbah u long uba tbit ha ka kam kum u shongknor. Don lai tylli ki bynta kiba kongsan hangne.

(i) Kat kum ka rukom pyniaid dorbar, nyngkong eh u khublei kyllum ia baroh ki paidbah ksuid kum ki "paidbah baieit jong nga" ia kiba u ieit kduk kduk, hynrei um bun ktien ia ka jingiadei jong u bad ki paidbah kumta u wan beit beit noh sha ka kam ban pynithuh ia u Kongsan ka dorbar.

(ii) U pynithuh ia u Kongsan uba dei u Jom Rekha. Ha kane, u khem pynrit ia ka jylli jingkhraw u Jom da kaba pynithuh ia u kum u blei ka jylla Khyndai. Haden ka jingpynithuh, u kdew ia ka jingialong nongwei hapteng ki paidbah ksuid Jylla Nyngkong bad u Jom, namar u ong, u Jom um ju poi satia sha ki naduh ba u la thung blei ia lade ha ka Dorbar Ksuid I. U kdew ba ki paidbah ksuid kim ithuh satia ia u; baroh kaba ki tip shaphang u Jom ka long da kaba la shu iathuh kiwei. Kane ka long ka jingtan pyrkhing ia u tyllai woh nia sawdong u Jom. Hynrei hadien kane, u pynsynjor ia u tyllai da kaba kren pynjem; bad da kaba khot ia u Jom ban pynsgew mar khmat ha u paidbah shaphang kata ka kam na ka bynta kaba u Jom bad la ki nongbud ki la wan khnang.

(iii) U Ieit Paidbah u pynpaw la kum uba kheif kor ia ki nongbud u Jom da kaba ong:

Rangbah babud ia phi ngan khot ban kren
Hadien lada ka por ka ap.

(II:926-7)

Kane ka long tang ka buit pynsuk jingmut ia kita ki nongwei. U Ieit Paidbah um kwah ban kit khlieh balei um ai kren ia ki, u khynñiat ia kata kumba u ju leh man ka por ha kiwei. Ha kane ka kynti u khynñiat ha ka por.

U Ieit Paidbah Bad Kiwei Pat Ki Ksuid

Ha ka jingiadei bad kiwei pat ki para ksuid ha Jylla Nyngkong, u Ieit Paidbah u paw kum u bym lah ban shaniah, ki kyntien khroh jong u bad ki kular ba u la sei khamtam ha ki por shwa ka jingiajied nongmihkhmat ki long ba un leh bha, khmih bha ia ka jingbit, jingsan bad jingroi ki ksuid kiba dei ki trai jylla ha Jylla Nyngkong. Ki ksuid ha kane ka Jylla ki long kiba shida kumta ki ngeit sngur mynsiem ia kine ki kular, ki shaniah lut ha u Ieit Paidbah, bad ki khmih lynti hi ba u Ieit Paidbah un sa leh kumba u la kular. Kumta u nongthoh u iathuh ba

Kim klet hi ruh kular u Ieit Paidbah
Ban khmih kyrpang jingbha trai shnong trai thaw.
Hangta ki buh la jingshaniah tylli;
Hadien ki lap ha dieng bam kruiñ ki ai
La jingshanniah, te kumba rah sha suiñ
Haba tdong bseiñ kum iuh da kjat teng khat
Ki i nongwan shong thap kabu ki ioh;
Ma ki ki ang lyngngoh khlem tap ki khmat.

(II:841-8)

Hynrei kumba ka paw na katei ki laiñ, ka paw shai kdar ba ki paidbah ksuid hi ki la lap pleng u Ieit Paidbah u dei u dieng ba la bam kruiñ bha. U Ieit Paidbah um shym salia ia ki paid nongjied jong u namar ha ka jingshida jong ki kim shym poi pyrkhmat ba kat kum ka dustur u Ieit Paidbah, ki dei ban da wan shuwa sha u ryngkat bad ka ksiar nylla ha shuwa ba kin ioh ei ei na u. Ba kim shym leh kumta, u Ieit Paidbah, u ai lut ia ki lad trei kam baroh ha ki bar jylla, u da ieh la ka ieh ia ki trai jylla ba kin iai ap khmih lynti sah ia ki jingpyndep kular jong u. Na ka liang u Ieit Paidbah, imat ka la don ka jingpynksan ia lade da ka jingpyrkhat ba um shym leh klet ia ki trai shnong, hynrei baroh ka la long namar ki trai shnong hi kim shym ia wan wad

shuh ia u. Ka rukom pyrkhath u Ieit Paidbah ka long ba kiba ioh kabu ki dei tang kita kiba wad; ki bym wad, kiba shu ap ban wan rah lad bad lynti kiwei kin sah hajuh khlem ioh ei ei.

La ki paidbah ki la lap ba u Ieit Paidbah u long u dieng bam kruiñ, pynban u Ieit Paidbah da ka sap bad maiñ kaba u don ngi lah ban ong, u la lah ban lum kham bun ki lok ban ia ki nongshun. Ka rukom kren jong u ia ki paidbah "Paidbah baieit jong nga, phi tip nga ieit/Shisha ia phi kduk kduk...." (II:915-6) ka ktah ia ka jingsngew ieit jong ki ia u, bad ka jingsngew ieit ka tyllap lut ia ki jingduna jong u. Kumta, la iathuh ba haba u Ieit Paidbah u ieng ban kren ha ka Dorbar Ksuid II, ki paidbah ksuid baroh ki la pynpaw burom ia u da kaba pynher balun sha suiñ ia kaba la pynbud ruh da ka jingthap kti kaba khraw kaba la sawa jam la kat ka jingsawa u pyrthat hi. U nongthoh u iathuh kumne

Katba u Ieit Paidbah u ieng ban kren
Balun bun rong sha suiñ baroh ki kiew
La bud sa jingthap kti ba kat pyrthat:

(II:912-4)

(Ka text Ka Burom Ba La Jah 4th Edition ka print "La bud sa jingthap kti kat pyrthei". U nongthoh u iathuh ba ka dei ban long "La bud sa jingthap kti ba kat pyrthat.")

Ha kaba kut, ngi lah ban ong ba ka 'ieit kduk kduk" jong u Ieit Paidbah ia la ki paid ksuid ka long kaba da sawa bha; ka iaroh ieit jong ki paid ksuid ruh kaba jam kat ka jingsawa u pyrthat. Hynrei ba baroh ar liang ki dei ki ksuid ka jingieit kaba ki kren ka dei tang ka 'jingsawa' ia kaba u nongthoh u la bud dien naduh ba sdang ka Kitab II.

U Ieit Paidbah: Ka Bynta Jong U Ha Ka Kitab III

Ha ka Kitab II ngi la iohi ia u Ieit Paidbah ha ka bor bad burom kum u nongialam, u nongmihkhmat bad Myntri Rangbah ka Jylla Nyngkong. Ha ka Kitab III pat ngi iohi ia u ha ka kyrdan nongbud nongrap ba kham pawkhmat jong u Jom. Ha kane kajuh ka kyrdan, don u Ren, ka Pap, ka Jingiap bad u Spai. Ki don ar tylli ki khen kiba u Ieit Paidbah u paw kum uba pawkhmat bad namarkata uba tbit ban ai jingmut. Ka sien kaba nyngkong ka long kaba u kren katba dang her ha ka lynti sha u Bnai. Kum uba angnud ban iohi ia ka jingroi ki briew, kata ha ka jingbun briew, u Ieit Paidbah ha kata ka jingiaher lang bad u Jom u la don ha ka jinglong ba peit bniah la ki briew ki don ne em hangta. U nongthoh H. Warmphaign Sten lyngba u Ieit Paidbah u la shim ia ka lad ban batai don aiu ha u Bnai. Kat kum ka jingiohi u Ieit

Paidbah u Bnai u dei lehse ka hima maw ha kaba don bun ki maw, ki lhuh ba kum ki pung khlem um. U Ieit Paidbah uba don mynta ha ka lynti sha pyrshah ka jingialeh u pyrkhath ioh kita ki lhuh ki long pynban ki dak sum ba la sum da ka bor ba kham donbor ban ia kano kano ka bor kaba synshar hangta ha u Bnai. Kane ka jingpyrkhath ia ka bor ba kham halor ka kdew ia ka jingshisha ba u ksuid u khrei um dei ka bor lahduh. U Ieit Paidbah uba wad paidbah um iohi paidbah (briew) ei ei hangta, namarkata u ai jingmut ha u Jom ba ym dei ban pynlut por hangta. U ong

"Hangne la por bad bor kim dei ban lut
Paidbah bapli la shah jinjar shah thngan,
La dei lynti thymmai ban wad noh hi"

(III:108-10)

Kane ka jingtyrwa ban wad lynti thymmai ka long kaba donkam bha ha ka plot jong ka poim. Lynda don ka jingtyrwa kaba kum kane, yn ym don lynti ia u Jom ban ong

"Ale sa tang shi phang phim lap ba sngew
La poi jaka babit ban hiar. Ka thie!"

(III:111-2)

Ka jingtyrwa u Ieit Paidbah ban wad lynti noh da kawei ka long ruh ka lad ban pynpaw ia ka jinglong kaba u hi da lade u kwah ban pynpaw. Kat kum ka kyrteing, u kwah ban pynsngew ba u kham pyrkhath ia kiei kiei ha ka jingiadei bad ki paidbah ksuid. U niat ia ka jingkwah eh ban wad lynti ym ha kaba ma u um iohi paidbah (briew) ei ei hynrei ha kaba ki paidbah ksuid, hana, ki la jynjar bad thngan. Hato ki ksuid ki jynjar bad thngan? Lyngba kane ka jingkdew u Ieit Paidbah, ngi iohi ba la wan rah ia ka rukom pyrkhath ba ki ksuid ki lah ban shim ia ka met doh (kata katba kum ka poim), ki jynjar bad thngan namar mynta ki don ka suiñ. Kiba dei ban iuh khyndew ha Nurok ka Ksew ki thait ban don sah ha suiñ bad hangta ha suiñ ki thngan ba kim ioh ia ka jingbam ksuid jong ki. Ha ka poim ym shym la kdew ki ksuid ki bam da ei, ym shym la pyni ia ki ba ki bam jingbam. Imat ka jingjynjar jong ki ka shu long ba mynta ki don ha ri nongwei. Ki ksuid ki suk ban shong tang ha ar ki ri, kata ka ri Myngkoi bad ka Pyrthei ia kaba ki wad ban jop.

U Ieit Paidbah kum uba la ia shim bynta bha ha ka jingwad ia ka ri thymmai bad kum uba ngeit ba baroh ki rai ki dei ban ia id lyngba ka rai paidbah ha ki dorbar, tang shu mar ia hiar ha them Jai jai ha u Bnai, u la ai jingmut ba hangta dei ban ia shong dorbar noh.

Dorbar hangne la bit pynlong, ko Jom,
Da bor paidbah ngin rai, ym bit marwei
Ia rai ban shim.

(III:116-8)

U Jom u bym ju kham kren, hynrei uba kham mynjur bad pyntreikam ia ka jingai jingmut kiwei, u la mynjur ia ka jingai jingmut u Ieit Paidbah. Ha kane ka Kitab III ngi iohi ia u Ieit Paidbah kum uba ieng da ka nia bad ka bor jong u hi ka shong, kumba la kdew sha khmat ha ka nia. Kane ka rukom pynshongnia ka long kaba donkam haduh katta ha ka poim namar ka kdew ym tang ia ka buit hiar thma kaba ki ksuid kin pyndonkam hynrei namar ba ka dei ka lynti bah na kaba ki Hynñiew Jur kin sa iaid ban poi sha ka jinghap noh na ka jingsuk kaba ha iing u Blei. Ha ka Kitab IV phin iohi kumno katto katne na ki Hynñiew Jur ki pynshongnia ba ka long kaba thait ban kohnguh ia ka hukum U Blei ban ym sah miet ha Pyrthei; lada kohnguh hap kiew man ka janmiet sha Bneng bad hiar pat man ka step. Ia kaba iai hap wan pa wan sha Pyrthei te hato kam suk ban shu rai sah syndon ha Pyrthei? Sngewdei shisha, ka shong nia ruh kumta. Ban sah syndon, ban nym hap kiew shuh sha Bneng te kaba shong nia shuh shuh ka long ban pam noh ia ka Jingkjeng ha kliar Sohpetbneng. Haba la rai ban khet ia ka Jingkieng ka long kaba shongnia ban wad tiar pam. U Kñi Rangbah namarkata u kylli ia u Jom Moina

"Yn pom daei me ong?"

(IV:466)

Kaba bud ia kane ka long ba ia ka Jingkieng la pam pyndkut da ki tiar ba u Jom u la pynkhreh lypa. Hynrei kaba shisha hi ka long ba la pam pyndkut ia ka Jingkieng nyngkong eh da ka mon ban leh kumta, ka mon kaba la pynshong lyngngeit ia lade ha "Ka Nia" kaba u Ieit Paidbah u la pynrung ha kane ka kitab.

Ka buit hiar thma ki ksuid ka long *defensive*. Ia katei ba la kren da u Ieit Paidbah la dep kren lypa da ka Pap ha ka Kitab I:469 "Ym ju dei aiñ ban rah tiar thma khlem daw." Ka jingban biang ia kajuh ka buit da u Ieit Paidbah ka kdew sha ka jingpyrkhat ba u nongthoh u don, kata ba ki ksuid ki don kawei ka buit ialeh, ki ia tylli ha ka jingialeh, bad dei na kata ka daw ba hangne ha Pyrthei sngi ngi ud ngi nam haduh mynta shaphang ka jingjyllei ka sniew ka smeh ka pap ka sang, ka pang ka jhia, ka duk ka kyrduh, ka jynjar ka khuslai bad ka iap ka duh.

U Ieit Paidbah ha ka Kitab III u paw kum uba shah jop ha ka bor met. Nga la kdew ia kane sha khmat. Hynrei ngi iohi ba

la u la shah phyrnop ha u Trongbah um shym iap, la u la rwai khleh bieit u la koit pat mynta, bad ngi iohi ha kane hi ka kitab ba la pynieng pat ia u kum uba kloï ban ap khatduh ban leh ia ki kam pynbaji baroh kat ban pynlong ia ka pyrthei Khasi kum ka Jylla Nyngkong hi.

Kane kaba u nongthoh u buh pynap da u Ieit Paidbah ka long khnang ban ai ka jubab ia kaba u la kylli naduh ba sdang ka Kitab I

Kumno ki hap haduh katne ba man

Ha ri jong nga!

(I:42-3)

Kum uba peit pyrman ia ka jinglong ka synshar khadar ka Ri Khasi Jaiñtia bad ruh kum uba ia shim bynta bha hangta na ka liang ka jingiaphylliew jingmut, u nongthoh u iohi ba kiei kiei kim shym long ha ka dur kaba itynnad, kaba shong Blei shong hok. Balei kam long kumta? Ka jubab ka long namar ba u Ieit Paidbah u la ap khit ban pynngam ia ka Ri na ka liang kaba u u la tip lypa naduh hyndai ha Jylla Nyngkong.